ऋणप्रत्यर्पणं कष्टाय

◆ हसबनीससुरेशहरी, माधवनगरम्

कश्चित् वणिक् वाणिज्ये महतीं हानिम् अनुभूय निस्स्वः सन् कुतश्चित् अपि ऋणम् अप्राप्य अन्ते राज्ञः भोजस्य आस्थानं गत्वा प्रचुरं धनम् ऋणरूपेण अयाचत् । तदा राजा पृष्टवान् - ''ऋणप्रत्यर्पणं कथं करोषि ?''

वणिक् अवदत् - ''यावच्छक्यम् अस्मिन् जीवितकाले एव प्रत्यर्पयिष्यामि, यत् शिष्टं स्यात् तत् जन्मान्तरे प्रत्यर्पयिष्यामि ।''

राज्ञा भोजेन किञ्चित्कालं विचिन्त्य कोषाध्यक्षः सूचितः यत् वणिक्तः ऋणपत्रं प्राप्य धनं देयम् इति । कोषाध्यक्षेण तथैव कृतम् । वणिक् धनं गृहीत्वा स्वनगरं प्रति प्रस्थितः ।

गमनावसरे सायङ्कालः सम्प्राप्तः । अतः सः कस्यचित् तैलिकस्य गृहे रात्रौ न्यवसत् । धनरक्षण-चिन्तया सः निद्रां विना एव रात्रिम् अयापयत् । सः पशुभाषाभिज्ञः अपि आसीत् । तैलिकस्य गृहे स्थितौ द्वौ बलीवर्दौ रात्रौ परस्परं सम्भाषेते स्म । वणिजा तयोः संवादः श्रुतः । तयोः एकः बलीवर्दः अवदत् - 'बन्धो, अहं पूर्वस्मिन् जन्मनि एतस्मात् तैलिकात् ऋणं स्वीकृतवान् आसम् । एतस्य तैल-पेषणीम् आवहता मया ऋणं प्रायः प्रत्यर्पितं महता कष्टेन । श्वः मोक्षं प्राप्स्यामि अहम्' इति ।

तदा अपरः बलीवर्दः अवदत् - 'बन्धो ! मम अवस्था इतोऽपि घोरा । अहम् एतस्मात् तैलिकात् सहस्रं रूप्यकाणि स्वीकृतवान् अस्मि । यदि एषः तैलिकः मम भोजराजबलीवर्दस्य च धावनस्पर्धां सहस्ररूप्यकपणेन आयोजयेत्, तदा यदि अहं तत्र विजयं प्राप्नुयां तर्हि ऋणप्रत्यर्पणं कर्तुं शक्नुयाम् । किन्तु एतत् कथं सम्भवेत् ? कः तम् एतत् कथयेत् ? आवां तु पशू । दैवेच्छा बलीयसी ।'

बलीवर्दयोः सम्भाषणं श्रुत्वा वणिक् महत् आश्चर्यं प्राप्नोत् । प्रातः तेन यावत् प्रस्थितं तावता तैलिकः बलीवर्दं तैलयन्त्रे योजितवान् आसीत् । त्रिचतुर-वारं परिभ्रमणं कृत्वा सः वृषभः मृतः । शोकाकुलं तैलिकं वणिक् अवदत् - ''मित्र ! अलं शोकेन । ऋणमुक्तः जातः अस्ति एषः । अहं पशुसम्भाषणस्य अर्थं ज्ञातुं समर्थः अस्मि । रात्रौ मया द्वयोः वृषभयोः संवादः श्रुतः । त्वम् अधुना भोजराजसमीपं गच्छ । तस्य बलीवर्दस्य त्वद्वृषभस्य च धावनस्पर्धाम् आयोजय'' इति ।

ततः तौ उभौ अपि बलीवर्दं गृहीत्वा भोजसमीपं गतौ । तैलिकस्य निवेदनस्य अनुगुणं धावनस्पर्धा प्रवृत्ता । द्वितीयेन बलीवर्देन तत्र जयः प्राप्तः । यदा भोजेन तैलिकाय सहस्रं रूप्यकाणि समर्पितानि तदा सः बलीवर्दः अपि ऋणमुक्तः भूत्वा मृतः । तैलिकः धनं गृहीत्वा गृहं गतः । वणिक् भोजं सर्वं वृत्तान्तम् उक्त्वा ऋणरूपेण स्वीकृतं धनं प्रत्यर्प्य अवदत् - ''इह जन्मनि अहम् ऋणधनं प्रत्यर्पयितुं समर्थः न स्याम् । अपरस्मिन् जन्मनि ऋणप्रत्यर्पणभारं वोढुं सर्वथा न इच्छामि । तस्मात् इह जन्मनि भृत्यरूपेण जीवनम् अपि वरम् एव । ऋणप्रत्यर्पणं तु अनिवार्यं कष्टसाध्यं च'' इति ।